
Recuperar la llengua per recuperar la dignitat

Noves propostes de cooperació a São Tomé i Príncipe

Maria Montroy Ferré
maria.montroy@uji.es

I. Resum

Aquesta investigació es planteja com una proposta per a analitzar la realitat sociolingüística i cultural de l'illa de São Tomé, a São Tomé i Príncipe (Àfrica), i les possibilitats de cooperació en la lluita contra la marginació que pateixen les persones majors i la desaparició de trets identitaris de l'illa, com ara el crioll forro i algunes de les tradicions (dances, celebracions, etc.). Partim de la premissa que la subtitulació al portugués de contingut audiovisual en forro pot ser una eina beneficiosa en la sensibilització de la població en l'àmbit de la cooperació. En aquest cas, parlem sobre l'abandonament que viuen els ancians i les ancianes a São Tomé i sobre el risc d'extinció del crioll forro amb tot el que això comporta: pèrdua d'aspectes culturals, desigualtats dels seus parlants respecte als monolingües de portugués, etc. Per tal de portar a terme l'objectiu de la investigació, es va realitzar una primera entrevista a tres ancians que parlen en crioll forro sobre qüestions socials i culturals de São Tomé. Aquest vídeo es va subtitular al portugués i es va mostrar a un grup de persones de diferents edats i professions perquè servira de base per reflexionar sobre el que diuen els ancians i quina n'és la percepció de la població en general. A partir de les reflexions dels entrevistats, entenem que seria possible una cooperació alternativa, per exemple, la cooperació lingüística, que tinguera per objectiu revitalitzar el forro i, per tant, contribuiria indirectament a la sensibilització de la població cap a les persones ancianes i la cultura i les tradicions pròpies.

Paraules clau: São Tomé, forro, cooperació, ancians, subtitulació, Àfrica, recuperació lingüística, criolls, sociolingüística, etnografia.

II. Introducció

São Tomé i Príncipe és un país format per diverses illes, situat al golf de Guinea, molt a prop de la línia de l'equador. Té una superfície de 1001 km i una població de 194 000 habitants. El Terceiro Relatório Nacional dos Objectivos do Milénio de l'any 2014 indica una taxa de pobresa del 71,3 % per a les dones i del 63,4 % per als homes i, pel que fa al desenvolupament humà, São Tomé i Príncipe ocupa el lloc 127 en una llista de 175 països (Gonçalves de Género, 2012).

Quant a les llengües del país, podem dir que se n'hi parlen quatre a més del portugués: el lunguyé (exclusiu de l'illa de Príncipe), el crioll capverdià, l'angolar i el crioll forro, aquest últim autòcton de l'illa de São Tomé (Hagemeijer, 2009).

Es creu que, abans de la colonització per part dels portuguesos en el segle XVI, São Tomé estava deshabitada (Almada Negreiros, 1895; Seibert, 2009; Ribeiro de Souza, 2015). Per tant, les primeres llengües que s'hi van establir van ser, d'una banda, el portugués dels colonitzadors i, de l'altra, les llengües dels esclaus que es van portar des d'altres colònies per treballar, primer a les plantacions de sucre i més endavant, en els segles XIX i XX, a les de cafè i cacau (Hagemeijer, 2009; Gonçalves i Hagemeijer, 2015; Lorenzino 1996). De la barreja de totes aquestes llengües va sorgir un primer crioll que es va nativitzar ràpidament entre els descendents de la primera generació d'esclaus.

Com que cada poblador portugués tenia dret a una esclava per *decreto régio*, els fills d'aquestes unions que mesclaven el portugués patern i el primer crioll de les mares van ser els primers parlants de forro. També se'ls va començar a identificar amb eixe nom, ja que van ser declarats lliures mitjançant la *carta de alforria* a partir de 1515. Aquest crioll es va difondre ràpidament a les plantacions i es va convertir en la llengua que aprenien els esclaus que arribaven progressivament a l'illa (Hagemeijer, 2009).

Des que São Tomé i Príncipe va aconseguir la independència de Portugal l'any 1975, el portugués es va consolidar com a llengua exclusiva (Gonçalves i Hagemeijer, 2015), ja que, tot i que la constitució del país no contempla la seua realitat lingüística (Gouveia, 1993), en la pràctica el portugués s'utilitza com a única llengua oficial. Així, l'estigmatització dels criolls no s'ha superat i ha suposat fins i tot una disminució d'alguns elements d'identitat de tipus cultural o religiós i que l'estatus del crioll nacional, el forro, siga de llengua en risc de desaparició (Ribeiro de Souza, 2015).

Actualment, les persones que mantenen el crioll forro com a llengua habitual són les persones que viuen a les zones més agrícoles i, sobretot, les persones de més edat (Mata, 2004; Ribeiro de Souza, 2015).

Per tal de caracteritzar el sector de la població parlant de forro, doncs, hem de tindre en compte dos factors: d'una banda, la distribució de la població a l'illa de São Tomé i, de l'altra, la situació i la percepció social de les persones ancianes a l'illa.

Pel que fa a la distribució poblacional, hi trobem dos àmbits diferenciats:

D'una banda hi ha la ciutat, que és on està la major part del comerç, el port, l'aeroport, l'hospital, la universitat, etc. Per aquest motiu, moltes persones procedents de zones més allunyades, van migrar a la ciutat amb l'objectiu de tindre més facilitats en l'àmbit laboral.

D'altra banda, tenim xicotetes comunitats per la costa i a l'interior de l'illa, i les antigues plantacions (*roças*). Algunes d'aquestes últimes s'han restaurat i s'han convertit en restaurants,

hotels, etc., però moltes altres van quedar abandonades i s'hi han instal·lat famílies a viure, i les han convertit en una espècie de poble menut. Normalment, aquestes persones es dediquen al treball més agrícola i sovint es desplacen cada dia fins a la ciutat per a vendre fruites, verdures, peix, etc.

Quant a la situació social de les ancianes i els ancians, és important assenyalar que moltes de les actituds i característiques pròpies de l'edat avançada (insomni, tremolors, etc.) es relacionen a São Tomé amb la bruixeria i l'ocultisme. Aquest fet desemboca en la marginació i fins i tot el maltractament dels ancians, que es veuen completament deseparats (Valverde, 2000; Espírito Santo, 2009; Neves, 2009).

Potser un dels motius d'aquestes supersticions sobre els majors és que, en l'àmbit del curanderisme, sempre s'aprén d'una persona més vella. Es conten històries impressionants sobre els antics, hi havia alguns coneixements que només els més vells tenien. Uns diuen que no volgueren transmetre aquests coneixements. Altres, que va ser culpa dels joves, que amb la seua indolència i falta de respecte no van voler aprendre. Hi ha qui pensa que el desinterés dels joves va fer que els vells només transmeteren els seus sabers a uns pocs privilegiats (Valverde, 2000). A més, segons Valverde (2000), els *curandeiros* consideren un orgull ser poliglotes, perquè el fet de parlar moltes llengües els permet accedir a més esperits i obtenir més informació espiritual.

Moltes de les tradicions culturals de São Tomé s'han vist en detriment en els últims anys, la major part lligades als ancians. Hi ha certs esdeveniments que ja no es duen a terme tan sovint com abans. Parlem de danses, festivitats, expressions culturals, etc. Molts joves ja no les coneixen, ni tampoc moltes de les músiques tradicionals, ni alguns plats de la gastronomia més ancestral (Amado, 2014).

Totes aquestes característiques de São Tomé motiven aquesta contribució per descobrir quina és la percepció de la població respecte a la situació de les persones ancianes, del forro i de les tradicions de l'illa. A partir de les respostes dels participants, podem plantejar noves propostes de cooperació per evitar que el crioll forro es perdi i, amb això, pal·liar la situació dels ancians i la desaparició de trets culturals del país.

III. Objectius

L'objectiu d'aquesta investigació és analitzar les possibilitats de cooperació en el context de São Tomé per lluitar contra la marginació que pateixen els ancians i la desaparició de trets identitaris de l'illa, com ara el forro i les seues tradicions. Per tal d'assolir aquest

objectiu, hem d'arribar a alguns objectius secundaris, tant teòrics com metodològics:

1. Descriure el context del forro, la situació dels ancians i les ancianes a São Tomé i les possibilitats de cooperació en aquest àmbit.
2. Esbrinar la percepció dels ancians sobre la situació que viuen al país i també sobre el detriment del crioll forro i de les seues tradicions per mitjà d'una entrevista enregistrada en aquesta llengua i subtitulada al portugués.
3. Esbrinar la resposta que té un grup de persones de diferents edats, sexe i professions en veure el vídeo de l'entrevista als ancians i analitzar quina és la seua percepció de la situació del forro, de les persones ancianes i de les tradicions del país, per avaluar l'acollida que podria tindre una iniciativa de recuperació de la llengua.

IV. Metodologia

Per tal d'analitzar la percepció de la població envers la llengua i cultura pròpies, però també envers la situació dels ancians del país, es va dur a terme un estudi qualitatiu i etnogràfic durant dos mesos. En una primera fase, es va registrar un vídeo on apareixien tres persones ancianes d'un centre de dia parlant en forro sobre com eren les tradicions del país i la vida dels ancians antigament. El vídeo es va subtitular al portugués per facilitar-ne la comprensió a les persones que el veurien després. En la segona fase de la investigació, es van entrevistar setze persones de professions diferents i d'entre 18 i 55 anys d'edat a partir del primer vídeo enregistrat.

4.1. Participants

Ancians: es va visitar un centre de dia de la ciutat de São Tomé. D'entre els vells que parlaven forro, dos dones i un home d'edats compreses entre els 70 i els 80 anys es van oferir a participar-hi. Els tres vivien a la ciutat, tot i que en barris diferents, i visitaven el centre per assegurar-se el desdèjuni i el dinar diaris, ja que, tot i que els tres tenien fills, no podien atendre'ls gaire per motius que no van explicar.

Entrevistats: per a les entrevistes posteriors es va contactar amb setze persones de diferents edats (huit majors de 30 anys, huit menors de la mateixa edat) i professions: un cuiner, dos pediatres tradicionals, dues treballadores domèstiques, la directora de la Santa Casa da Misericórdia, una empresària, una perruquera, un horticultor, una comptable, un guia turístic/barber/fotògraf, un

estudiant, dos paletes, un atleta, una administrativa de l'hospital, un estudiant/paleta.

A causa de les dificultats per trobar persones que puguin dedicar el temps a realitzar aquestes entrevistes de manera altruista i sense generar desconfiances, es va començar a buscar per persones pròximes en l'àmbit personal i, gràcies a recomanacions d'aquestes primeres, es va poder accedir a la resta dels entrevistats, respectant sempre un equilibri entre l'edat i sexe dels participants i intentant que hi haguera varietat en les professions a les quals es dedicaven.

4.2. Instruments

Entrevista als ancians:

Tot i que es va deixar un cert marge de llibertat perquè pogueren parlar d'allò que volgueren, hi havia algunes preguntes de partida que els tres tenien en comú:

1. Com era la teua vida de menut/da?
2. Quines llengües parlaves més quan eres menut/da? I ara?
3. Saps alguna cançó en forro?
4. Les danses d'ara es fan igual que abans?
5. Pots parlar-nos d'alguna tradició del país? Continua celebrant-se igual ara i en el passat?
6. Com era la vida de les ancianes i els ancians en el passat? I ara?

Vídeo subtitulat:

El vídeo amb els comentaris i reflexions dels tres ancians tenia una duració d'uns quinze minuts i es va gravar en forro per a, posteriorment, subtitular-lo al portugués.

No es va seguir una pauta establerta de subtitulació per tal d'adaptar-nos a la realitat del país: comptàvem que la majoria d'entrevistats només tindria estudis bàsics, per la qual cosa no estarien habituats a llegir. A São Tomé és molt difícil aconseguir llibres de lectura per a la major part de la població i, per tant, el nivell de lectura no seria el mateix que el d'una persona d'Europa. Així mateix, ens van comentar que no veien subtítols a la televisió habitualment i això ens va fer replantejar-nos la normativa habitual que presenta la subtitulació.

Per assegurar-nos que tots els entrevistats serien capaços de llegir els subtítols, es va agafar una persona que ens serviria de base, ja que entenia perfectament forro, no tenia estudis i tampoc no tenia costum de llegir. Amb l'ajut d'aquesta persona es va resumir la informació del vídeo al màxim per poder deixar els subtítols tot el temps possible en pantalla. Segons la dificultat del que s'estava dient, els subtítols es mantenien més o menys temps. Aquesta

flexibilitat a l'hora de subtitular va permetre que totes les persones pogueren seguir el contingut del vídeo sense problemes, tot i que no es tracte d'una subtitulació convencional.

Entrevista a la població:

En primer lloc, als 16 entrevistats se'ls va fer una primera bateria de preguntes generals, que variava si l'entrevistat era nascut i criat a São Tomé o no:

Nascuts i criats a São Tomé:

1. Quina és la teua llengua materna?
2. En quina llengua parles als teus fills (si en tens)?
3. Quina llengua utilitzes més?
4. Amb quines llengües estàs en contacte en el teu dia a dia?
5. Quina creus que és la millor llengua per a l'ensenyament, anar al metge, fer gestions, etc.?
6. En quines ocasions es parla forro?
7. Com penses que és la vida de les persones ancianes a São Tomé?
8. Saps què són *ladainha*, *txiloli*, *bócadú*, *danço congo*, *ússua*, etc.? Has vist personalment aquestes coses? I els teus fills?

Estrangers

1. Quants anys fa que vius a São Tomé?
2. Vas necessitar aprendre alguna llengua per a viure ací?
3. Et relaciones més amb altres estrangers, amb locals o igual amb uns i altres?
4. T'has plantejat alguna vegada aprendre una altra llengua del país?
5. Saps quantes llengües s'hi parlen?
6. Quina has sentit parlar més (a banda del portugués)?
7. Alguna vegada has sentit parlar forro? En quin context?
8. Com creus que és la vida de les persones ancianes ací?
9. Saps el que són *ladainha*, *txiloli*, *bócadú*, *danço congo*, *ússua*, etc.? Has vist personalment aquestes coses?

Després, se'ls va mostrar a cadascun el vídeo dels ancians del centre de dia i, a continuació, havien de respondre una sèrie de preguntes:

Nascuts i criats a São Tomé:

1. Què opines del contingut del vídeo?
2. Coneixies alguna de les cançons que es canten al vídeo? Creus que els teus fills o les persones més joves les coneixerien?

3. T'agradaria que el forro s'estudiara a les escoles o la universitat?
4. Per què creus que no es parla forro amb els fills?
5. Creus que hi ha una relació entre l'abandonament dels ancians i la pèrdua de llengua i tradicions del país?
6. Consideres important evitar-ho o és millor deixar que el progrés segueixca el seu curs?
7. Com creus que es podria fer?

Estrangers

1. Et sorprén el que contenen els ancians?
2. Diuen que cada vegada es parla menys forro, que la llengua s'està perdent. Què n'opines?
3. Si es facilitara l'aprenentatge d'aquesta llengua, l'aprendries?
4. Coneixies alguna de les cançons que es canten?
5. Què et sembla que es perden algunes tradicions com el *bócadú*, les danses, etc.?
6. Creus que hi ha alguna relació entre l'abandonament dels ancians i la pèrdua de llengua i tradicions del país?
7. Com penses que podria evitar-se?
8. Consideres important evitar-ho o creus que és millor deixar que el progrés segueixca el seu curs?

V. Resultats

.....

Abans de detindre'ns en les respostes que vam recollir, caldria explicar breument alguns esdeveniments culturals que es van esmenar en aquestes entrevistes:

El *txiloli* és una obra de teatre popular, d'aproximadament sis hores de duració, en les quals la música i la dansa són de gran importància. Hi ha una bibliografia àmplia i diferents estudis.

El *danço congo* i *ússua* són danses tradicionals que tenen els seus orígens en l'arribada d'esclaus a São Tomé des de diferents parts d'Àfrica.

El *bócadú* seria un equivalent al nostre dimecres de cendra. En aquest dia, era tradicional que les famílies es reuniren a dinar juntes i era el membre de més edat qui donava el menjar en la boca a la resta de la família.

Finalment, la *ladainha* és la forma antiga de celebrar els soterraments i passar el dol. Durant huit dies es menjava i bevia amb els familiars de la persona que havia mort i passaven aquests dies junts.

Una vegada aclarits els conceptes anteriors, podem passar a observar les respostes i els comentaris més ressenyables dels tres ancians:

1. Tenen la percepció que el forro és una llengua per a parlar en família i amb persones adultes, però amb els xiquets ha de parlar-se portugués. Un d'ells reconeix que només parlava forro fins que va tindre fills. Aleshores, va començar a utilitzar el portugués per parlar amb ells.
2. Un d'ells pensa que el forro hauria d'estudiar-se a l'escola, igual que el portugués.
3. Aprecien diferències en les danses tradicionals: ja no es toquen instruments tradicionals molt sovint i, segons la seua opinió, ara es balla per a guanyar concursos i competicions. Una de les entrevistades fa referència a les discoteques com una motivació per ballar distinta a la que ells tenien de joves. Pensen que alguns tipus de danses estan desapareixent.
4. Quant a altres tradicions, ens parlen del *bócadú*, del *txiloli* i la *ladainha*. El primer tenia els més vells com a protagonistes i era d'una gran importància familiar i en el veïnat; es preparava amb il·lusió. Del *txiloli* diuen que abans molts joves el veien i hi volien participar. Ara quasi ningú hi vol participar i els joves no tenen cap interès a veure'l. Consideren que la *ladainha* també desapareixerà prompte.
5. Pel que fa a com era la vida dels ancians en el passat, ens conten que abans les mares donaven menjar als xiquets perquè el portaren a les persones ancianes, les quals, com a agraïment, convidaven a menjar el xiquet i, de vegades, li donaven menjar per a la seua família; que eren molt bons i que se'ls parlava amb la mà al pit com a senyal de respecte. Ara, diuen, només se'ls acusa de fetillers i fins i tot els agredeixen.

A més, dues de les participants van voler cantar un fragment de dues cançons tradicionals, que pensen que ja no s'escolten tant com abans.

Quant a les respostes obtingudes de les setze persones que van veure aquest vídeo, podem extraure algunes conclusions generals:

1. Es considera que el crioll forro no és una llengua adequada per als xiquets. Es pensa que se'ls ha de parlar portugués i, quan siguin grans, tindran la responsabilitat d'aprendre forro pel seu compte, escoltant aquells qui ja la parlen i animant-se a utilitzar-la a poc a poc.
2. Tres dels entrevistats creuen que el forro s'aprendria millor a l'escola que a casa.
3. A tots els agradaria que la llengua s'estudiara a l'escola o universitat. Una d'elles assenyala que, si la llengua s'estudiara, ells serien «més aptes» en l'àmbit educatiu i en la seua vida en general.

4. Dues persones asseguruen que quan s'utilitzaven més les llengües criolles, les persones estaven més unides. Una explica el següent: «Com que abans el forro estava prohibit, parlar la llengua era el poder que tenia la gent, i això els unia. Però ara, aquesta llengua allunya els joves, que el que volen és aprendre anglés. Com que els joves s'han allunyat dels vells, és natural que també s'hagen allunyat de la llengua».
5. En general, es considera que el forro és la llengua dels proverbis, de les cançons, de fer bromes respecte a aquells que no coneixen la llengua, i dels ancians.
6. Tres dels entrevistats creuen que darrere de la discriminació dels ancians s'amaga també una discriminació econòmica: aquells a qui s'abandona, maltracta i margina sempre són ancians pobres.
7. Una entrevistada també assenyala que hi ha una diferència entre sexes a l'hora de discriminar ancians: mentre que hi ha més homes considerats *curandeiros*, són més les dones acusades de *feiticera* (fetillera).
8. Molts dels entrevistats pensen que la clau per no perdre ni la llengua ni les tradicions pròpies està a acostar-se als majors.
9. S'observa una diferència destacable entre els majors i menors de 20-25 anys respecte al coneixement que tenen de les tradicions i cançons populars. El *txiloli* és la tradició més coneguda entre ells, tot i que els més joves reconeixen no haver-lo vist mai personalment o, com a mínim, no sencer. El *danço congo* i *ússua* sí que eren danses reconegudes, però tots coincidien que ja no s'hi veuen tant com abans. Quant a la *ladainha*, cinc dels entrevistats desconeixien completament la seua existència, dos d'ells eren estrangeres i la resta menors de 26 anys. També tots coneixen el *bócadú*, però coincideixen que hi ha molt poques persones que ho celebren.

A banda, cal remarcar algunes de les aportacions de les persones que no han nascut a São Tomé. Una d'elles, empresària de professió, va respondre que coneixia «regular» la cultura del país, tot i que feia 25 anys que vivia a São Tomé i tindre'n la nacionalitat. Fora de gravació va comentar: «he dit que no conec bé la cultura del país perquè no he arribat a aprendre forro».

Un altre entrevistat de 22 anys nascut a Gabon comentava que ell es va esforçar per aprendre forro i que l'utilitza quan parla amb gent major o visita comunitats on sap que s'hi parla.

La tercera entrevistada estrangera, natural de Cap Verd, diu que és molt difícil aprendre una llengua que els seus parlants han

abandonat. Pensa que si es facilitara l'aprenentatge del forro, ella l'aprendria i que aquells que se senten orgullosos de la seua llengua haurien de parlar-la. Assenyala també la diferència d'actituds entre les persones d'origen capverdès i aquelles d'origen forro respecte a la llengua i les tradicions: «Nosaltres sí que ens preocupem de mantindre la nostra llengua i les nostres tradicions».

Alguns dels participants han comentat que, durant els últims anys, hi ha joves que estan tornant a interessar-se per la llengua i les tradicions del país i intenten organitzar o participar d'activitats en aquest sentit.

Després de reflexionar sobre les seues respostes, es va preguntar als entrevistats si pensaven que hi havia algun tipus de relació entre la desaparició del forro i de moltes de les seues tradicions i l'abandonament dels ancians. Els setze van respondre que sí.

VI. Conclusions

.....

Segons les respostes obtingudes d'aquests setze entrevistats, i responent a l'objectiu d'esbrinar quina és la percepció de tots els participants sobre la situació, concloem que sí que hi ha un cert grau de sensibilitat per una part de la població sobre el que els passa als ancians i les ancianes; que s'adonen de la debilitació de les seues tradicions en els últims anys i que volen que es conserve tant la seua llengua com la seua cultura. Per tant, d'acord amb les respostes recollides, tot indica que, en cas de promoure treballs per a revitalitzar la llengua i les tradicions del país, la resposta de la població seria positiva i podria servir com un primer pas per a sensibilitzar sobre la situació de les persones majors.

A més, cal incidir en alguns apunts interessants que van comentar alguns entrevistats, que assenyalen la importància de les relacions familiars en la situació que viuen les ancianes i els ancians a São Tomé. Pensen que, a causa del passat colonial del país, on els esclaus no tenien cap nucli familiar –ja que l'interés dels amos perquè els esclaus tingueren fills responia únicament a assegurar-se una nova generació d'esclaus per a les seues plantacions–, els pares d'origen forro no són tan afectius amb els fills i, per tant, tampoc no saben respondre d'una altra manera quan els progenitors envelleixen. Segons aquestes persones, a això se li suma el fet que moltes famílies decideixen anar-se'n a la ciutat o, fins i tot, a un altre país per motius econòmics. Llavors, els ancians i les ancianes de la família són una boca més a alimentar, que no aporta res a la casa i, com que no han rebut l'amor que s'esperaria en la infantesa, tampoc no els costa desentendre-se'n. De fet, una de les entrevistades deia que, en general, a São Tomé no es parla de sentiments. Tot i que ho presenta com una característica cultural, troba que això perjudica les

relacions familiars i, en concret, la que es té amb les ancianes i els ancians.

En relació amb això, Valverde (2000) comenta que en forro no existeixen paraules per als sentiments com ara *tristes* o *alegría*, sinó que només tenen paraules com *sola* (plor, plorar) o *floga* (broma, jugar, divertir-se...). Podria tractar-se del matís cultural del que ens parlen els entrevistats reflectit en la llengua.

Tot i que entenem que l'Estat hauria d'assumir la major part de responsabilitat per posar-ne una solució, no hem d'oblidar que a São Tomé hi treballen més de 150 ONG (Cravo et al., 2010) que intenten, com indica la mateixa definició de *cooperació*, treballar amb diferents actors per tal d'aconseguir el desenvolupament de les persones en tots els aspectes. Donats els resultats d'aquesta investigació, podem analitzar les possibilitats de cooperació per a treballar en favor de les persones ancianes, la llengua i les tradicions del país: caldria pensar a incloure un tipus de cooperació alternativa als projectes de São Tomé. En concret, es tractaria d'una cooperació lingüística que treballi en la revitalització del crioll forro amb l'objectiu, no només de protegir la riquesa cultural que comporta una llengua, sinó també de dignificar-ne els parlants. De la mateixa manera, també hi cabria una cooperació de tipus cultural, que acostara les cançons, les danses, els instruments, les històries i la gastronomia tradicionals als més joves, per intentar generar un interès que sembla perdut i intentar conservar-les. Aquest tipus d'iniciatives seria una manera indirecta de treballar contra l'estigmatització i la marginació de les persones majors en col·laboració amb altres entitats o altres tipus de cooperació que tinguen el mateix objectiu.

A més, aquestes col·laboracions no només serien útils en la revitalització del crioll forro i la cultura de São Tomé, la qual cosa ja seria una fita important per a la riquesa cultural i identitària que comporta, sinó que també podria utilitzar-se com a eina per a apoderar les dones, que són clau en la transmissió lingüística i cultural, i com també per a generar consciència ambiental, ja que és en la llengua on les comunitats conserven els coneixements ecològics més ancestrals (Abarrategi, 2016).

VII. Bibliografia

- Abarrategi Garaigordobil, Txema. 2016. «Un acercamiento a la identidad de cooperación. La cooperación lingüística como clave para la soberanía cultural». *Revista Pueblos* 70 (28 de juliol). Accés: <http://www.revistapueblos.org/blog/2016/07/28/un-acercamiento-a-la-identidad-de-la-cooperacion-la-cooperacion-linguistica-como-clave-para-la-soberania-cultural/>

- Almada Negreiros, José. 1895. *História Ethnographica da Ilha de S. Thomé*. Lisboa: Antiga Casa Bertrand. José Bastos.
- Bacelar Gouveia, Jorge. 1993. «Constituição da República Democrática de S. Tomé e Príncipe». En *As constituições dos estados lusófonos*, 283-319. Lisboa: Notícias.
- de Ceita do Espírito Santo, Armindo. 2009. *São Tomé e Príncipe: problemas e perspectivas para o seu desenvolvimento*. Lisboa: Colibri.
- Cravo, Carolina; Laure Londaitzbehere, Olívio Diogo i Sónia Sousa. 2010. *Estudo Diagnóstico das ONG em São Tomé e Príncipe*. São Tomé: ACEP-Associação para a Cooperação entre os Povos. FONG-STP Federação das ONG em São Tomé e Príncipe.
- Gonçalves, Rita i Tjerk Hagemeyer 2015. «O português num contexto multilingue: O caso de São Tomé e Príncipe». *Revista Científica da Universidade Eduardo Mondlane: Série Letras e Ciências Sociais* 11: 87-107.
- Gonçalves de Género, Esterline. 2012. Análise da Estratégia de Desenvolvimento da União Africana: uma abordagem geo-social aplicada a São Tomé e Príncipe. Tesi doctoral. Lisboa: Universidade Técnica de Lisboa. Instituto Superior de Ciências Políticas e Sociais.
- Hagemeyer, Tjerk. 2009. «As Línguas de S. Tomé e Príncipe». *Revista de Crioulos de Base Lexical Portuguesa e Espanhola* 1 (1): 1-27.
- Lorenzino, Augusto Gerardo. 1996. «Uma avaliação socio-linguística sobre São Tomé e Príncipe». Conferência presentada en *Congresso Internacional sobre o Português: Actas, vol. I-III*, coordinat per Inês Duarte i Isabel Leiria. Lisboa: Associação Portuguesa de Linguística e Edições Colibri.
- Mata, Inocência. 2004. «Uma questão de direitos linguísticos». En *A suave pátria: reflexões político-culturais sobre a sociedade São-Tomense*, 53-54. Lisboa: Colibri.
- Montroy Ferré, Maria. 2018. «La cooperación lingüística en el ámbito de la cooperación internacional: el caso de Santo Tomé y Príncipe». *Revista Pueblos* (27 de setembre). Accés <http://www.revistapueblos.org/blog/2018/09/27/la-cooperacion-linguistica-en-el-ambito-de-la-cooperacion-internacional-el-caso-de-santo-tome-y-principe/>
- Neto Amado, Lúcio. 2014. *Manifestações culturais são-tomenses*. Lisboa: Chiado Editora.
- Neves, Paulo. 2009. *Estórias de Vida contadas por idosos do centro de dia da cruz vermelha e do lar dona Simôa godinho da Santa Casa de Misericórdia de São Tomé e Príncipe*. São Tomé e

Príncipe: Uneos (União Nacional dos Escritores e Artistas de São Tomé e Príncipe).

Ribeiro de Souza, Luciana. 2015. «São Tomé e Príncipe em dois momentos identitários. (Quinta seção: discurso, língua, pátria e ensino)». *Cadernos de Pós-Graduação em Letras* (Mackenzie) 15 (1).

<http://editorarevistas.mackenzie.br/index.php/cpgl/article/view/9428>

Seibert, Gerhard. 2009. «Santo Tomé y Príncipe: transformaciones políticas y socioeconómicas del periodo poscolonial», traducción de María Puy. *Nova Africa* 24: 23-36.

Terceiro Relatório Nacional dos Objectivos do Milénio. 2014. São Tomé.

Valverde, Paulo. 2000. *Máscara, Mato e Morte em São Tomé: textos para uma etnografia de São Tomé*. Oeiras: Celta Editora.

